

De (on)wenselijkheid van perfecte opsporingsmethoden

G.J.E. Rutten

Introductie

Iedere maatschappij kent methoden om misdaad te bestrijden. Vanwege de voortschrijdende wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen is het mogelijk om steeds geavanceerdere systemen te ontwikkelen en te implementeren voor de preventie, detectie of resolutie van misdrijven. De effecten van het introduceren van steeds complexere en verdergaande systemen voor misdaadbestrijding op de levens van mensen zullen echter ook ingrijpender worden. Om deze reden neemt het belang toe om na te denken over wat voor een soort opsporingssystemen we wel en niet in onze maatschappij zouden moeten willen toelaten. Niet alles wat technisch mogelijk is hoeft immers louter om deze reden ook te worden ingevoerd.

In dit artikel wil ik graag ingaan op de vraag of het moreel wenselijk is om een bepaald systeem ten behoeve van misdaadbestrijding te introduceren in onze maatschappij. Het systeem waarover ik een moreel oordeel wil uitspreken kan gekarakteriseerd worden door de volgende omschrijving:

Van iedere burger wordt op jonge leeftijd DNA afgenomen en opgeslagen in een centrale database. Daarnaast wordt in het lichaam van iedere burger een niet verwijderbare elektronische chip geplaatst waarmee de geografische positie van hem of haar permanent gevolgd kan worden. De volledige historie van de geografische positie van iedere persoon wordt gekoppeld aan zijn of haar DNA profiel en eveneens in genoemde database vastgelegd. Bij het opsporen van plegers van misdrijven wordt van de gegevens in deze centrale database gebruikgemaakt. Er wordt wettelijk vastgelegd dat de database alléén voor dit doel mag worden gebruikt. Bovendien worden er scherpe veiligheidsmaatregelen genomen om ongeautoriseerd gebruik van de database te voorkomen.

De vraag is nu of dit systeem in Nederland zou moeten worden ingevoerd. Dit betreft een morele vraag. In de eerste plaats omdat het hier gaat om een keuze die het leven van mensen sterk kan beïnvloeden. Bovendien is er duidelijk sprake van een afweging van conflicterende waarden. Bijvoorbeeld tussen het bevorderen van de veiligheid en het beschermen van privacy. De vraag is dan ook onmiskenbaar een morele vraag. Zij kan niet op basis van louter wetenschappelijke positieve feiten beslecht worden.

Voordat we nader op deze vraag ingaan is het wel van belang om het daadwerkelijke ethisch moment van deze vraag duidelijk te onderscheiden van meer pragmatische afwegingen. Het is immers evident dat het niet zinvol is om invoering van dit systeem serieus te overwegen indien de verwachte kosten voor realisatie en beheer veel te hoog zijn. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de kosten zo hoog zijn dat deze eenvoudigweg maatschappelijk onbetaalbaar zijn. Daarnaast kunnen op een bepaald moment de maatschappelijke omstandigheden zodanig zijn dat andere belangen gezien hun urgentie voorrang krijgen bij het toewijzen van gemeenschapsgeld. Zo is het voorstelbaar dat het invoeren van geavanceerde systemen voor misdaadbestrijding niet de hoogste prioriteit zal hebben in een land waar zich net een enorme watersnoodramp heeft voltrokken. Een tweede voorbeeld van meer pragmatische afwegingen betreft de situatie waarbij de kosten van het systeem aantoonbaar niet opwegen tegen bepaalde maatschappelijk gekwantificeerde voordelen van het systeem. Invoering zou dan eveneens louter op basis van praktische overwegingen niet zinvol zijn.

Om ons ten volle te kunnen richten op de zuiver morele afweging zullen we in de rest van dit artikel daarom aannemen dat het betrokken systeem tegen geheel aanvaardbare kosten en bovendien volsteekt

efficiënt kan worden ingevoerd. Pragmatische doelmatigheidsoverwegingen zullen dus verder geen rol meer spelen.

Om te komen tot een weloverwogen keus is het van belang om de mogelijke consequenties van het wel of niet invoeren van het betrokken systeem in kaart te brengen. Daarnaast dienen deze gevolgen geëvalueerd te worden tegen de achtergrond van in het geding zijnde morele waarden. Op deze manier kan het belang van ieder gevolg beoordeeld worden. Er kan bijvoorbeeld een groot belang toegekend worden aan een consequentie welke een waarde met hoge prioriteit ondersteund of juist ondermijnt. In het morele afwegingsproces dient echter ook rekening gehouden te worden met de kans dat een bepaald gevolg daadwerkelijk zal optreden. De uiteindelijke keus wordt daarom bepaald door onderlinge afweging van het belang en de waarschijnlijkheid van ieder mogelijk gevolg.

In dit artikel wil ik op een specifieke manier inhoud geven aan dit deliberatieproces. Allereerst bespreek ik de argumenten voor invoering van het beschreven systeem. Daarna bespreek ik een aantal argumenten tegen invoering. Bij ieder van deze argumenten zal ik stilstaan bij de mogelijke gevolgen die in het argument een rol spelen en op het belang en de waarschijnlijkheid van ieder mogelijk gevolg. Voor wat betreft het bepalen van het belang van een gevolg zal ik steeds laten zien welke morele waarde hierbij relevant is.

In het uiteindelijke afwegingsproces zal ik betogen dat aan de tegenargumenten de doorslag gegeven zou moeten worden. Dit leidt dan uiteindelijk tot mijn conclusie dat het beschreven systeem voor misdadafbestrijding niet ingevoerd zou moeten worden.

Een ander aspect dat ik wil noemen voordat ik tot de eigenlijke behandeling van de vraag overga betreft de aard van de argumenten die ik in het deliberatieproces zal betrekken. Ik zal mij zoveel mogelijk beperken tot het geven van a priori argumenten. Hiermee bedoel ik hier argumenten die niet verwijzen naar de resultaten van empirisch onderzoek. Veel empirisch onderzoek is naar haar aard strikt plaats- en tijdgebonden en heeft daarom een voorlopig karakter.

Argumenten voor en tegen

We zijn nu toegekomen aan de behandeling van de eigenlijke vraag. Zou genoemd systeem moeten worden ingevoerd? Hieronder volgen de belangrijkste argumenten voor en tegen invoering. Dit betreft de eerste fase van het morele deliberatieproces. In de volgende paragraaf zal ik het ethische afwegingsproces voltooien door de verschillende voor- en tegenargumenten tegen elkaar af te wegen en zoals gezegd te betogen dat het niet wenselijk is om genoemd systeem te introduceren.

Menselijk leed

Redelijkerwijs kan worden aangenomen dat het beschreven systeem van misdadafbestrijding zal leiden tot een vermindering van het aantal misdrijven. De pakkans wordt door het systeem namelijk aanzienlijk vergroot. Op het lichaam van het slachtoffer gevonden DNA kan onmiddellijk worden gekoppeld aan de DNA profielen van alle burgers in de maatschappij. Eveneens is het nu mogelijk om direct na te gaan welke personen er op de plaats van een delict zijn geweest ten tijde van het misdrijf. Een dergelijke significante toename van de pakkans zal zeer waarschijnlijk personen die van plan zijn om een misdrijf te plegen afschrikken. Zo kunnen we ons voorstellen dat in het extreme geval van een gegarandeerde opsporing voor een bepaald type misdrijf nog weinig personen vooraf zullen besluiten om een dergelijk misdrijf te plegen. Natuurlijk zullen er altijd misdrijven uit impulsiviteit gepleegd worden. Hoewel verwacht mag worden dat ook deze categorie misdrijven iets zal afnemen, zal de afname van dit type misdrijven veel lager zijn dan die van misdrijven waarbij voorbedachte rade in het spel is. Een verwachte significante afname van het aantal misdrijven is een sterk argument om genoemd systeem in de maatschappij te introduceren. De morele waarde van het zoveel mogelijk

willen voorkomen van onschuldig menselijk leed is zeker een voorbeeld van een waarde waarop in dit verband een beroep gedaan kan worden.

Rechtvaardigheid

Een ander aannemelijk argument om tot invoering van het systeem te besluiten is het feit dat verwacht mag worden dat een veel groter percentage van de gepleegde misdrijven zal worden opgelost dan in het geval een dergelijk systeem niet beschikbaar is. Een groter percentage van diegenen die een misdaad gepleegd hebben kunnen zo berecht worden en een straf krijgen. Op deze manier wordt recht gedaan aan het gevoel van rechtvaardigheid van de slachtoffers en van de naasten van de slachtoffers. In meer algemene zin wordt zo ook recht gedaan aan het rechtvaardigheidsgevoel van alle burgers in de maatschappij.

Gevoelens van veiligheid

Een derde argument voor invoering betreft de verwachting dat het gevoel van veiligheid bij burgers door invoering van het systeem kan toenemen. Het is echter niet heel waarschijnlijk dat dit ook onmiddellijk zal gebeuren. Pas wanneer blijkt dat minder misdaden worden gepleegd en relatief meer misdrijven worden opgelost lijkt het aannemelijk om te veronderstellen dat het gevoel van veiligheid van de burger inderdaad zal toenemen. Het bevorderen van menselijke gevoelens van welzijn, welbehagen en daarmee geluk is een waarde die door invoering van het systeem kan worden bevorderd. Dit pleit dan voor invoering van het beschreven systeem.

Lichamelijke integriteit

Een argument waarom niet tot invoering zou moeten worden overgegaan is omdat daarmee de lichamelijke integriteit van mensen geschonden wordt. Het is zeker zo dat invoering zal leiden tot een inbreuk op lichamelijke integriteit. Er wordt immers in het lichaam van iedere burger een elektronische chip geplaatst en ook wordt iedere burger gedwongen om lichamelijk materiaal af te staan voor het vervaardigen van een DNA blauwdruk.

Het afstaan van lichamelijk materiaal en het laten inbrengen van een elektronische chip kunnen echter gekwalificeerd worden als lichamelijke inbreuken waarvan de gevolgen relatief beperkt zijn. Het menselijke lichaam wordt geen schade toegebracht. Afstaan van lichamelijk materiaal zoals speeksel is geheel zonder medische risico's en leidt niet tot een wezenlijke schending van intimiteit.

Het aanbrengen van een elektronische chip zou wel gepaard kunnen gaan met medische risico's of tot een schending van intimiteit. Toch kan redelijkerwijs worden aangenomen dat met de huidige stand van de medische wetenschap deze eventuele medische risico's of schendingen van intimiteit tot een minimum kunnen worden beperkt. Bovendien kunnen deze eventuele risico's en schendingen nog veel verder worden teruggedrongen naarmate de medische wetenschap zich verder ontwikkelt.

Privacy

Een ander argument tegen invoering betreft het argument van het schenden van de privacy. Dit argument wijst erop dat de geografische positie van iedere burger permanent wordt gevolgd en vastgelegd in een overheidsdatabase. Informatie over waar iemand zich op een bepaald moment bevindt is van een zeer persoonlijk karakter. Bovendien wordt zijn of haar persoonlijke DNA profiel, waaruit enorm veel over het betrokken individu valt af te leiden, opgeslagen in dezelfde database. Uit dit profiel valt veel op te maken over het betrokken individu. Denk bijvoorbeeld aan het achterhalen van aanleg voor bepaalde erfelijke ziekten. Het is hier van belang om te constateren dat louter het vastleggen van persoonlijke gegevens nog geen schending van privacy hoeft te betekenen. De privacy wordt pas geschonden wanneer de informatie door derden wordt geraadpleegd.

Deze constatering is van belang voor het wegen van het privacy argument. Invoeren van het beschreven systeem hoeft namelijk helemaal niet onvermijdelijk te leiden tot significante schendingen van de privacy van onschuldige burgers. In de eerste plaats wordt de database uitsluitend gebruikt voor het opsporen van misdadigers. In de beschrijving van het systeem werd immers expliciet vermeld dat scherpe veiligheidsmaatregelen worden genomen om ongeautoriseerd gebruik van de database te voorkomen. Raadplegingen van de database worden daarom steeds gestuurd vanuit de kenmerken van een bepaald gepleegd delict, zoals op het slachtoffer gevonden DNA of de geografische locatie van het delict. Dit betekent dat de database alleen gegevens teruggeeft van individuen die als serieuze verdachte kunnen worden aangemerkt omdat bijvoorbeeld hun DNA profiel overeenstemt met op het slachtoffer gevonden DNA of omdat zij ten tijde van het misdrijf aanwezig bleken op de plaats van het misdrijf. De database zal dus nauwelijks informatie teruggeven over onschuldige burgers. Wie onschuldig is lijkt dus weinig te hoeven vrezen voor zijn privacy.

Het schenden van de privacy van serieuze verdachten dient verder een legitiem doel, namelijk het achterhalen van de dader of daders van een gepleegd misdrijf, en is daarom ook minder ingrijpend dan het schenden van de privacy van volstrekt onschuldige burgers.

Ongeautoriseerd gebruik

Een ander argument tegen invoering betreft het feit dat de database in verkeerde handen kan vallen. Dit kan op twee verschillende manieren gebeuren. In de eerste plaats is geen enkele beveiliging honderd procent waterdicht. Er kunnen dus mensen zijn die de beveiliging breken dan wel beveiligers omkopen om voor geheel andere doeleinden toegang tot het systeem te krijgen. Bijvoorbeeld om lijsten aan te leggen van personen met sterk verhoogde kans op bepaalde erfelijke ziekten en deze lijsten duur door te verkopen aan dubieuze afnemers. Dit is inderdaad een risico. We kunnen ons echter voorstellen dat de overheid tot zeer vergaande beveiligingsmaatregelen besluit waardoor de kans op beveiligingsschendingen tot een absoluut minimum beperkt wordt.

Er is echter een fundamenteel argument te geven dat zich beroept op ongeautoriseerd gebruik. Het valt nooit geheel uit te sluiten dat het eigenaarschap van het opsporingssysteem in handen valt van een toekomstig totalitair regime. We kunnen immers nooit uitsluiten dat een democratie op een zeker moment zal vervallen in een dictatuur zoals ondermeer gebeurde in het Duitsland van de jaren dertig van de vorige eeuw. De implicaties hiervan zijn nauwelijks te overzien. Het betreft hier niet langer incidentele gevallen van ongeautoriseerd gebruik. Het totalitaire regime kan het systeem intensief aanwenden om maximaal greep te houden op de bevolking waardoor de kans op verzet tegen een dergelijk regime ernstig belemmerd wordt. Het is principieel onmogelijk om dit risico te elimineren. Wanneer een wreed totalitair regime een dergelijk systeem in handen krijgt zijn de gevolgen niet of nauwelijks meer te overzien. Het argument van ongeautoriseerd gebruik betreft daarom juist vanwege dit tweede aspect een krachtig argument tegen invoering van het systeem.

Proportionaliteit

Een ander argument tegen invoering betreft de constatering dat onze huidige wetten niet optimaal zijn. Dit geldt voor ieder door mensen vastgesteld stelsel van wetten. Geen enkel voldoende complex wetstelsel is namelijk volmaakt. In ieder voldoende omvangrijk stelsel van wetten zijn eigenaardigheden, onvolkomenheden of zelfs tegenstrijdigheden te vinden. Het is zelfs principieel onmogelijk om tot een perfect geheel van wetten te komen. Algemene wetten kunnen nooit geheel recht doen aan alle bijzondere kenmerken van iedere concrete particuliere situatie. Er zullen daarom altijd specifieke situaties zijn waarvoor het gerechtvaardigd is om af te wijken van geldende algemene wetten. Bovendien is het vanwege de principiële openheid van de toekomst onmogelijk om alle huidige en toekomstige situaties in een gesloten stelsel van wetten vast te leggen. Er treden steeds weer onverwachts nieuwe en niet eerder voorziene situaties op waarin de wet niet voorziet. Een wetstelsel volgt maatschappelijke ontwikkelingen daarom altijd met een zekere vertraging.

Een imperfect wetstelsel laat zich nu slecht rijmen met de introductie van steeds verder geperfectioneerde systemen om overtredingen te signaleren en de bijbehorende overtreders te achterhalen. Het streven naar vervolmaking van opsporingsmethoden terwijl de wetten zelf niet volmaakt zijn lijkt in strijd met een beginsel van proportionaliteit. Wanneer de wetten imperfect zijn dient het bijbehorende opsporingsapparaat dat wetsovertreders moet achterhalen eveneens een zekere mate van imperfectie te behouden. Introductie van genoemd systeem zal echter heel waarschijnlijk een ontwikkeling in gang zetten van steeds verdergaande technologische verbeteringen. Hierdoor zal een opsporingsapparaat ontstaan waarvan de perfectie niet langer recht doet aan de imperfectie van de wetten waarvoor zij in het leven is geroepen. Alleen een perfect wetstelsel zou wellicht in aanmerking kunnen komen voor een perfect opsporingsapparaat.

Vrijheid en autonomie

Een ander argument waarom niet tot invoering zou moeten worden overgegaan betreft de kans dat op termijn hierdoor de menselijke vrijheid en autonomie op ongeoorloofde wijze wordt ingeperkt. Zoals hierboven werd aangegeven zal invoering van het beschreven opsporingsstelsel zeer waarschijnlijk leiden tot een ontwikkeling van steeds verdergaande technologische verbeteringen. Daarnaast zal naar verwachting het bereik van wetten en regels waarvoor de opsporing geperfectioneerd wordt steeds verder worden uitgebreid. Hierdoor tekent zich aan de horizon een samenleving af waar iedere overtreding van iedere wet of regel gesignaleerd en vervolgens bestraft kan worden. Een dergelijke samenleving doet geen recht aan de eigen aard van de mens. Menselijke autonomie en vrijheid zijn belangrijke waarden. Deze autonomie en vrijheid wordt op een veel te radicale en daarmee ongeoorloofde wijze beperkt wanneer daadwerkelijk iedere kleine, middelgrote en grote overtreding van de wet wordt ontdekt en vervolgens bestraft. De mens wordt zo geheel overgeleverd aan een centraal bepaald stelsel van regels en wetten. Burgers worden marionetten wier leven vooral wordt bepaald door het volgen van onontkoombaar publiek vastgestelde regels. De balans slaat zo onevenredig door naar centraal geleide sturing. Hierdoor wordt lokale autonomie ten onrechte miskent. Lokale autonomie is echter van wezenlijk belang omdat een centraal gedefinieerd stelsel van wetten en regels lang niet altijd kan bepalen wat op lokaal niveau de juiste handeling is.

Verder is het zo dat het gevoel van waardigheid van mensen voor een niet onbelangrijk deel is gebaseerd op het erkennen van hun eigen verantwoordelijkheid en het niet restloos onderworpen zijn aan autoriteiten. Het is dan ook niet denkbeeldig dat het op ongeoorloofde wijze inperken van menselijke vrijheid en autonomie een enorme irritatie en zelfs agressie zal opwekken bij burgers. Op deze manier zal veel leed veroorzaakt worden bij de betrokkenen zelf en vaak ook binnen de gezinnen van betrokkenen.

Ontplooiing en ontwikkeling

Het laatste argument waarom niet tot invoering zou moeten worden overgegaan betreft een beroep op de gevolgen voor de menselijke dynamiek en groei wanneer er inderdaad een ontwikkeling zou worden ingezet richting een zo goed als perfecte opsporing van bijna alle type overtredingen.

De mens is een van nature onbepaald wezen. Zij definieert in hoge mate zichzelf door zichzelf steeds weer opnieuw te verhouden ten opzichte van de wereld en zich zo in feite steeds weer opnieuw uit te vinden. Het telkens weer willen zoeken naar nieuwe interessante en vruchtbare wegen behoort dan ook ontegenzeggelijk tot de menselijke conditie en is daarmee een belangrijke waarde. Om te komen tot ontplooiing en ontwikkeling is het soms noodzakelijk dat starre door de wet gestelde grenzen enigszins worden overschreden. De menselijke dynamiek en groei wordt echter ernstig ingeperkt wanneer werkelijk iedere kleine grensoverschrijding automatisch wordt ontdekt en afgestraft. De mens wordt op deze manier in zeer vergaande mate ingesnoerd en ingekaderd in een rigide systeem van regels en wetten. Hierdoor zullen vruchtbare en zinvolle initiatieven in veel mindere mate tot bloei kunnen komen. Alternatieve paden die tot zeer belangrijke resultaten en ontdekkingen hadden

kunnen leiden worden door een systeem van extreme repressie immers al bij voorbaat afgesloten. Niemand is nog langer bereid om te handelen naar het equivalent van ‘het leugentje om bestwil’ wanneer hij of zij weet dat zijn handeling onmiddellijk gedetecteerd en bestraft zal worden. Veel zinvolle initiatieven zullen zo worden gefrustreerd. Dit radicaal onderdrukken van creatieve geestdrift, stimulerende energie en flexibiliteit heeft daarom op termijn zeer negatieve gevolgen voor de menselijke ontplooiing en ontwikkeling.

Conclusie

Het deliberatieproces kan nu worden voltooid door de verschillende argumenten tegen elkaar af te wegen. Er zijn drie argumenten voor en maar liefst zes argumenten tegen invoering onderkend. We hebben echter gezien dat niet alle argumenten even sterk zijn. Zo bleek dat het tegenargument van de inbreuk op de lichamelijke integriteit niet zo sterk is als op het eerste gezicht misschien het geval lijkt. Hetzelfde geldt zoals we zagen voor het tegenargument op basis van overwegingen van privacy.

Ook het argument vóór invoering dat stelt dat de algemene gevoelens van veiligheid, en daarmee de algemene gevoelens van welzijn en welbehagen, door invoering zullen toenemen is minder krachtig dan wellicht op het eerste gezicht het geval lijkt. Het is immers voorstelbaar dat het beschreven systeem naar haar aard ook een sterk negatieve invloed kan hebben op algemene gevoelens van welzijn en welbehagen. Mensen zouden het namelijk een heel onplezierig idee kunnen vinden dat hun geografische positie permanent wordt gevolgd en hun DNA profiel bij de overheid bekend is. Dit precies vanwege de redenen genoemd in een aantal van de tegenargumenten, zoals in het argument van het ongeautoriseerde gebruik.

Wanneer wij ons dus richten op de meest sterke argumenten blijven er twee argumenten voor invoering en vier argumenten tegen invoering over. De resterende argumenten betreffen alle gevolgen die in meer of mindere mate waarschijnlijk zijn, maar die geen van alle zeker zijn. Het aspect van de waarschijnlijkheid van de gevolgen kan hier dan ook geen doorslaggevende rol spelen.

Wel kan worden geconstateerd dat de argumenten tegen invoering van een veel principiëlere aard lijken dan de argumenten voor invoering. Bij de argumenten voor invoering ligt de nadruk vooral op het op relatief korte termijn reduceren van menselijk leed. Bij de argumenten tegen invoering wordt een breder perspectief gekozen en wordt aandacht gevraagd voor de mogelijke rampzalige gevolgen op de wat langere termijn. Naast de rampzalige gevolgen die de invoering van het systeem zal hebben wanneer het in handen komt van een totalitair regime wordt in een aantal andere tegenargumenten vooral ingegaan op de mogelijke rampzalige gevolgen voor de menselijke conditie als zodanig. Invoering heeft immers als risico dat de vrijheid, autonomie, ontplooiing en ontwikkeling van de mens sterk wordt ondermijnd.

Het betreft hier gevolgen die onvergelykbaar veel dramatischer zullen zijn voor de maatschappij en haar burgers dan de voordelen die op de meer korte termijn bereikt kunnen worden. Genoemde mogelijke rampzalige gevolgen van invoering voor toekomstige generaties zijn dan ook zo ernstig dat het niet gerechtvaardigd lijkt om een systeem dat dergelijke gevolgen kan veroorzaken te introduceren om daarmee het leed van de huidige generatie gedeeltelijk te verlichten.

Hierbij is dan nog niet eens het tegenargument van proportionaliteit meegenomen en de gedachte dat door frustratie en onbegrip bij burgers waarschijnlijk veel nieuw leed zal worden veroorzaakt. Nieuw leed dat het leed dat door invoering kan worden voorkomen voor een groot deel weer teniet zal doen.

Invoering van het beschreven systeem zou daarom uiteindelijk niet moeten worden doorgezet.